

Піну, Богатий, Черкаське, Яковлево, Тетеревино, Подольки, Холодне, Орлик, Петропавлівське (Обухівка). Така лінія вводить в межі України всі терени, заселені українцями. Лише в околицях Білгорода в майбутньому потрібно було б збільшити чисельність українського населення.

Лінія розмежування Воронежчини пропонується делегацією 1918 р. окреслювалася так: від Обухівки на Шаталівку, Рипіївку, Колбино до Дону, поверх Коротояку, далі Доном на Ліски, Масловку, потім на Шестоково, Нижню Кислю, Козловку, Бутурлінівку, Василівку (Водяне), Банну і до східного кордону Воронежської губернії. Проф. Рудницький подав фактично подібну етнографічну межу. Порівнюючи дані переписів, Т. Олесіюк пропонує наступну лінію розмежування: від Обухівки на Шаталівку, по р. Потудані до Дону поверх Коротояку, Доном вверх до Хворостана, річкою до Давидовки на Середній Ікорець, на ст. Анновку, Пчелине, Мечетку, Козловку, Бутурлінівку, Василівку (Водяне), Красне, Алферівку на Хопрі, Хопром далі через Новохоперськ до кордонів Обл. Війська Донського. Така лінія визначає і важливе стратегічне і політичне значення, як для оборони важливого Ліскінського залізничного вузла й мосту, так і для зручного природно-географічного стику Матірної України з межами державно-політичної формації – Козаччини [5, с. 24]. Не будемо детально зупинятися над аналізом демографічних процесів, які відбувалися протягом 20 ст., але як відомо, за даними переписів 1959 р., 1970 р. та численної української історіографічної спадщини, частка українського населення на цих означених етнічних територіях невпинно зменшувалася, завдяки радянській політиці.

Отже, аналізуючи праці Т. Олесіюка приходимо до висновку, що його погляди розвивалися в руслі напрацювань і, водночас, критичної оцінки основоположників української географічної науки Степана Рудницького та Володимира Кубійовича, а також історично-геополітичних поглядів І. Липи та Л. Биковського. Безсумнівно, вказані автори, змогли більш повно реалізувати поставлені наукові завдання в своїх

працях, чого не можна сказати про Тимоша Гнатовича. Однак, не зважаючи на майже столітній вік напрацювань Т. Олесіюка, його погляди, бачення українського геополітичного місця та процесу залишаються для української держави актуальними і по сьогоднішній день. Його науковий доробок мав вплив на розвиток української суспільно-політичної думки та української геополітики як наукової дисципліни, і займає свою поважну наукову нішу.

1. Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. Т. 8. [Си-Ти] / Наук. Т-во ім. Шевченка; голов. ред. В. Кубійович. – Париж; Нью-Йорк: Молоде Життя, 1976. – 3200 с.: іл., карти. – Б. ц.
2. Кубійович В. – Т. II: Мемуари. Роздуми. Вибрані листи / упор. проф. О. Шаблій. – Париж; Львів: «Фенікс», Українська академія друкарства, 2000. – 1023 с.
3. Кубійович В. Мені – 85 // Кубійович В. – Т. II: Мемуари. Роздуми. Вибрані листи / упор. проф. О. Шаблій. – Париж; Львів: «Фенікс», Українська академія друкарства, 2000. – С. 5–303.
4. Олесіюк (Олесевиц) Тиміш // Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. Т. 5. [Ми-Пе] / Наук. Т-во ім. Шевченка; голов. ред. В. Кубійович. – Париж; Нью-Йорк: Молоде Життя, 1966. – 2000 с.: іл., карти. – Б. ц.
5. Олесіюк Т. Північні межі Української Матірної Держави (на правах рукопису) / Т. Олесіюк [Передрук] // Олесіюк Т. Соборна Україна. Наукові розвідки і спомини: збірник. – Київ: Київський національний університет ім. Т. Шевченка; Українська Видавнича Спілка, 2004. – С. 164–200.
6. Олесіюк Т. Я за Діоклетіяна (сторінка зі споминів) / Т. Олесіюк. – Баунд-Брук, 1960. – 26 с.
7. Осташко Т. Олесіюк Тиміш / Т. Осташко // Енциклопедія історії України. – Т. 7 (Мл-О). – К.: «Наукова думка», 2010. – С. 581.
8. Палієнко М. Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій) / М. Палієнко. – К.: «Темпора», 2008. – 688 с.
9. Сергійчук В. Передмова / В. Сергійчук // Тиміш Олесіюк. Соборна Україна. Наукові розвідки і спомини. – Київ: Українська Видавнича Спілка, 2004. – С. 3–22.
10. Сергійчук В. Українська соборність. Відродження українства в 1917–1920 рр. – К.: Українська Видавнича Спілка, 1999. – 412 с.
11. Федоренко О. Геополітичні дослідження в українознавстві / О. Федоренко // Українознавство. – № 3. – 2005. – С. 116–119.
12. Шаблій О. Володимир Кубійович: енциклопедія життя і творення / О. Шаблій. – Париж; Львів: «Фенікс», Українська академія друкарства, 1996. – 704 с.

Наталка Лисенко

Громадська діяльність О. Олеся на еміграції

У статті йдеться про еміграційну діяльність відомого українського письменника О. Олеся. На основі архівних та документальних джерел висвітлюється діяльність Союзу українських журналістів та письменників, який певний час очолював О. Олесь. Розглядається також видавнича діяльність письменника, зокрема, заснування та редагування часописів «На переломі» та «Сміх».

The article devoted to analyzes of public activity of the famous Ukrainian poet O. Oles in the emigration period. The work in the Union of Ukrainian Journalists and Writers led by O. Oles' during some period is described on the basis of archival sources. The writer's activity as publisher, in particular in the leading magazines «Na perelomi» and «Smikh», is also investigated.

Розвиток сучасного літературознавства характеризується посиленою увагою до постатей тих письменників, творчу спадщину яких донедавна було штучно вилучено з літературного процесу. Йдеться, звичайно ж, і про літературну творчість репресованих письменників. Але більшою мірою, на нашу думку, актуалізуються дослідження постатей визначних діячів саме еміграції, оскільки їхня спадщина (літературна, громадсько-політична, публіцистична тощо), як правило, взагалі не була присутня в літературознавчому дискурсі радянської доби. А якщо обставини і змушували критиків згадати про письменників-емігрантів (у випадку, коли «замовчати» значущість і велич постаті було абсолютно неможливо), їхня літературна діяльність проектувалася на

політичну – а отже висвітлювалася тенденційно, упереджено і вкрай негативно.

Оскільки головні персонажі та дійові особи тих буремних років (маємо на увазі першу хвилю політичної еміграції, яка почалася від 1919 року) уже не мають змоги свідчити особисто, тому дедалі очевиднішою стає необхідність вивчення та публікації архівних матеріалів з української історії того часу. Документальний пласт архівних джерел становить фактологічне підґрунтя наукових розвідок, без якого неможливо відтворити об'єктивну картину історичних подій (тим паче тих, які відбувалися за межами нашої країни). Саме тому для досліджень у цьому напрямку вкрай потрібною стає вичерпна інформація про існуючі архіви –

як особисті (окремих фондоутворювачів), так і комплексні (установ, організацій, редакцій, видавництв тощо), їх наповнення, значення та суспільна вага. І тут дозволимо зачитувати фрагмент із листа О. Олеся до А. Ніковського (оскільки пізніше плануємо зосередити увагу на еміграційній діяльності відомого українського письменника) як заклик до нас, нащадків, науковців, істориків, іти до архівних джерел, шукати і, головне, вводити в науковий обіг неоціненні скарби збережених документальних матеріалів: «Єсть у нас сила документів, листів від визначних політичних і культурних діячів Європи в справі українській, єсть деякі культурні здобутки, дещо зроблено і завойовано політично. Всі ці матеріали забудуться, загубляться, на Україні не будуть видані і громадянство осудить нас несправедливо» (№ 246*). Саме для того, щоб такого не сталося, маємо звернути посилену увагу на документальні підтвердження активної політичної та громадської діяльності визначних діячів української культури на еміграції. Ми ж зосередимо увагу на перших роках життя на чужині відомого українського письменника О. Олеся.

Відразу ж наголошуємо на тому, що еміграція О. Олеся в 1919 році була вимушеною, незапланованою і спонтанною. У лютому 1919 р. він виїхав до Будапешта як культурний аташе посольства УНР. Мав надію, що дипломатична робота триватиме кілька місяців, тому залишав Україну без родини, без грошей, без потрібних навіть побутових речей (його дружина Віра Антонівна Кандиба та син Олег, долаючи неймовірні труднощі та перешкоди, змогли виїхати з України лише в 1923 р., коли стало цілком очевидним, що повернення О. Олеся з-за кордону неможливе априорі), «не встигнувши не тільки взяти родину з собою, а навіть забезпечити її на довший час» (№ 277). О. Олесь не взяв із собою навіть найціннішого для будь-якого письменника – рукопис своєї недрукованої збірки. Чи не в кожному листі з Будапешта та Відня до дружини він просить розшукати автографи поезій і обов'язково вивезти їх з України. Це було чи не єдиним проханням письменника, адже розумів, що в Україні (після повного ігнорування видавництвами і часописами своїх фінансових зобов'язань перед О. Олесем) його твори не мають шансу на друк, а в найгіршому випадку можуть перетворитися на форму політичного обвинувачення і навіть зашкодити родині. І якщо спочатку письменник ще вірив, що з новою українською владою можна знайти компроміс і домовитись, то пізніше, коли ДВУ оголосило про розірвання видавничих угод з О. Олесем, переконався у жорстокості та безглуздості дій чиновників. Тому поет чекає на приїзд дружини з сином у Відні** з надією на нове життя, нові публікації, нові збірки...

* Тут і далі посилаємося на документи з еміграційного архіву О. Олеся (ф. 114), який зберігається у відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, вказуючи у дужках лише номер одиниці збереження.

** До Відня О. Олесь так само потрапив випадково, адже за кілька місяців неочікувано покинув і Будапешт, залишивши і дипломатичну посаду. Оскільки часто у справах їздив до Відня, то у ніч так званого «більшовицького» перевороту в Угорщині (з 22 на 23 березня 1919 р.) також виїздить з міста. У спогадах «З посольською місією в Будапешті» М. Галаган писав: «Коли вже була проголошена «диктатура пролетаріату», Олесь виїхав до Відня і вже звідти до нас не повернувся, хоч я запевняв, що жадна небезпека йому не загрожує з боку нової влади. Видно, що Олесеві досить було і свого «рідного» большевизму і не було охоти пізнати ще й «заграничний» [1, с. 56].

Призначаючи на дипломатичну посаду О. Олеся, уряд УНР доручив письменнику формувати культурні взаємини з Угорщиною. Однак цим настановами не обмежились. Оскільки письменник мав ветеринарну освіту, отримав чіткі завдання закупити медичні препарати для армії УНР (№ 2166). Про виконання цих доручень та про витрачені кошти О. Олесь пізніше звітує військовому ветеринарному управлінню УНР (№ 273). На оплату власного помешкання, проживання, харчування (нагадаємо, що зарплатні культурного аташе письменник так і не отримав) О. Олесь не витратив жодної копійки. Натомість інші дипломати та представники різних українських місій чи організацій за кордоном, користуючись непевним революційним становищем, дозволяли собі розкошувати у пишних апартаментах дорогих готелів, щовечора «просиджувати» гроші у ресторанах, витрачаючи на власні забаганки марки, крони, франки. З боєм, зневірою та відчаєм О. Олесь пише про це в листі до К. Вротновського-Сивошапки: «Тут чорт зна що робиться. Я не кажу про всякі «комісії» (результат «на ліцо»), не кажу про нашу дипломатію, а взагалі про всіх емігрантів без руля і вітрил. Публіка морально упала, перестала цікавитись громадськими справами, стала дивитись тупими, скляними очима в будуче» (№ 273). Маючи намір активізувати громадський рух, протистояти таким випадкам деморалізації, О. Олесь видає сатиричну збірку «Перезва», де висміює споживацьке ставлення, корупцію та розтринькування народних грошей деякими представниками української еміграції. Властивими йому поетичними засобами О. Олесь виступає проти загальної апатії, бездіяльності, байдужості численних «місій» та «комісій», що дискредитували діяльність УНР загалом:

Державні місії,
Контроль, комісії,
Пілати, дипломати,
Вся Україна тут.

Вся сіль кооперації,
Торгівлі, спекуляції,
Шакали, зубоскали, –
Європа аж тріщить.

Клопочуться, збираються,
Прощаються, вітаються,
Співають, виряджають,
А ввечері – вино...

Нічого не закуплено:
Козу півбока луплену,
Для сміху, на потіху
Додому привезуть.

А там десь на позиції,
Без зброї, без муніції,
У полі босі й голі
Вмирають козаки...

Подібну ситуацію описав і Д. Дорошенко у своїх спогадах, що переконує нас у систематичності згаданих О. Олесем явищ: «Ніхто не сидів над душою і не спонукав, отже можна було весело й приємно бавитись в голоднім Відні. І деякі місії бавились так гучно, що наприклад, одного генерала Ф., що стояв на чолі якоїсь закупної військової комісії, на домагання поліції було позбавлено його повноважень і вислано з Відня. Члени українських місій та комісій поводились по готелях та ресторанах не як представники демократичної, трохи не соціалістичної республіки, а як якісь великі сеньйори, кидали великі гроші направо і наліво» [6, с. 24].

Тому не дивно, що колишній дипломат надзвичайно активно включається у політичне та громадське життя

української еміграції. Навіть можна сказати, що він свідомо стає творцем цього культурного життя за кордоном: навколо творчої української еліти гуртуються емігранти, об'єднуються небайдужі громадяни. Паралельно і незалежно один від одного утворюються українські видавництва, спілки, товариства та організації.

Чи не найважливішим у громадській діяльності О. Олеся стає його робота (фактично організація, створення) Союзу українських журналістів та письменників. Колишній дипломат відразу ж стає активним членом Управи, а з 1923 р. – головою Союзу. У Статуті та інших програмних документах організації (написані здебільшого самим письменником, що підтверджують численні чернетки та роздуми щодо утворення та функціонування Союзу самого О. Олеся – див.: [2, с. 7], № 2632, 2634), у будь-яких заявах та при будь-яких нагодах наголошується, що Союз – «непартійна та неполітична організація українських духових робітників» [4, с. 157]. І це була принципова позиція самого О. Олеся, який писав дещо пізніше, розмірковуючи над причинами поразок деяких українських еміграційних акцій: «Ні в яку «політику» Союз я не втягував і себе не заангажував. Це послужило причиною деяких неудач і Союзу, і моїх особистих. Я уперто зрікаюся ріжних пропозицій тільки через те, що там пахне політикою» (№ 318-а). Головним завданням Союзу українських журналістів та письменників з моменту його організації та затвердження було створення законопроектів про періодичну пресу в Україні та поза її межами, про охорону авторського права та іншої документації, яка б узаконила професійні організації журналістів, письменників, композиторів тощо. А серед практичних завдань – надання матеріальної допомоги не лише членам Союзу та українським громадянам, які опинилися на чужині, а й письменникам, журналістам, ученим в Україні. На підтвердження – звітна документація Союзу: «Взагалі користали з фондів Союзу в формі позик чи запомог 30 письменників, з того – 18 членів Союзу, решта таких, які до того часу не змогли стати його членами. Деякі члени Союзу користали з фондів Союзу кількакратно. З огляду на те, що велика скількість українських письменників і журналістів не має цілком ніяких джерел доходу, являється потреба нести їм допомогу періодично» [4, с. 157]. Та найбільшим здобутком діяльності Союзу є, безперечно, заснування Українського Вільного Університету (урочисте відкриття відбулося 23 жовтня 1921 р.). Саме Олеся програма діяльності Союзу ще у 1920 р. передбачала «основування на еміграції Вільного Університету, в яким можуть бути зведені дисципліни, відповідаючи духові й потребам часу, та який має стати в будучині вільною академією наук і мистецтва» [4, с. 7]. Крім морального сприяння Союзу УВУ основується за матеріальної підтримки особисто О. Олеся, який позичає гроші на організацію Університету. На цьому факті наголошує ректор УВУ О. Колесса у доповіді, приуроченій до річниці утворення закладу: «Виеднано позичку за порукою відомого поета Олеся, заступника голови Союзу Журналістів і Письменників, що дав у застав склад видань своїх книжок» [7, с. 65]. По двох десятиліттях викладачі УВУ у часописі «Наступ» (1942, № 43) вимушені були надрукувати спростування деяких обставин утворення цього навчального закладу, де ще раз наголосили на значній не лише моральній, а й матеріальній підтримці Союзу українських журналістів і письменників загалом та особистий внесок О. Олеся зокрема. Значення УВУ для розвитку української науки, освіти, культури на еміграції важко переоцінити. О. Колесса, наприклад, вважав: «Сам факт існування УВУ

в Празі [...], яка здавна є осередком замітного культурного руху слов'ян, підносить значення культури українського народу перед чужинцями і є проречестою маніфестацією, з одного боку, його самостійності, а з другого боку – тих важких умов, що не дають розвинутися аналогічним культурним інституціям на рідній території» [8, с. 485].

Діяльність О. Олеся на посаді голови Союзу українських журналістів та письменників була настільки знаковою, що навіть пізніше, у 1932 р., коли письменник вже фактично відійшов від активної громадської діяльності, Іван Мірний саме з ним обговорює створення (відновлення) «Союзу письменників» – радиться щодо положень Статуту, його затвердження, організацію загальних зборів тощо.

На особливу увагу заслуговує і видавнича та журналістська діяльність О. Олеся на еміграції. Дотуається (а насправді стає ідейним натхненником) періодичного видання «На переломі», який мав підзаголовок «Журнал політики, літератури та мистецтва під редакцією О. Олеся». Безумовно, цей часопис відіграв значну роль насамперед у літературному житті української політичної еміграції того часу. На сторінках «На переломі» друкувалися літературні твори міжнародно-політичні огляди, статті з економіки, рецензії, хроніки подій літературного та мистецького життя та інша важлива інформація. Цей часопис О. Олень також бачив безпартійним та аполітичним. У вступній статті «Від редакції» письменник так охарактеризував мету створення «На переломі»: «Наша еміграція опинилась без стерня і вітрил, без якоїсь спільної всіх об'єднуючої думки. І тому ми, ініціатори цього журналу, взяли на свої плечі тяжкий тягар видання нового органу, якого одинокою метою буде боротись із зневірою та песимізмом, з деморалізацією, що зробила таке спустошення серед еміграції. Наш журнал повинен стати осередком чистого духового життя за кордоном, має стати висловом національного сумління». Отже, історія видання та функціонування часопису «На переломі» є важливим джерелом для висвітлення як особистої громадянської позиції О. Олеся, так і його близьких друзів та соратників.

Усього за час існування «На переломі» вийшло 5 чисел часопису. Останній випуск поєднав у собі 4 та 5 числа і побачив світ 1 квітня 1920 р. Серед авторів – сам О. Олень (його поезії друкуються у кожному числі), П. Стах (С. Черкасенко), О. Колесса, В. Павлесевич, Б. Лепкий, О. Орлич, А. Крушельницький, Ю. Тищенко-Сірий. Друкуються економічні огляди С. Міллера, С. Соковича, політологічні статті С. Шелухіна, повідомлення М. Грушевського «В справі українського соціологічного інституту» тощо.

На новий літературний часопис покладалися великі надії, а численні читачі та шанувальники вітали вихід кожного числа «На переломі». Наприклад, К. Вротновський-Сивошапка писав: «Я зрозумів вас, віденців, найкращі вірші (я підкреслюю «в» з малої літери), думки, мрії, болі вилялися в «На переломі» у віршах – у них ви щирі. І я Вам, шановний пане Олександрє, глибоко вдячний за ту насолоду, котру отримав, відчув, побачивши й познайомившись з Вашою дитиною» (№ 586). На жаль, віднайти комплексний архів редакції «На переломі» досі не вдалося. Очевидно, шляхи подальших пошуків – у приватних архівах (насамперед Л. Кушніра, який займався адміністраторською роботою та листувався з авторами), в австрійських архівних установах чи бібліотеках (де мають бути хоча б числа часопису, а можливо, і листування редакції, недруковані дописи чи твори). Варто звернути увагу дослідників української періо-

дики на чужині, що в еміграційному архіві О. Олесь є кілька цінних документів редакції «На переломі»: збірник наказів, фінансові звіти, розцінки на статті, поодинокі листування з видавництвами та передплатниками.

У кожному числі згаданого журналу друкується рекламне оголошення про те, що «приймається передплата на український гумористичний і ілюстрований журнал «Сміх». Планувалося, що «Сміх» мав виходити двічі на місяць під редакцією Валентина (це один із псевдонімів О. Олесь). Вказується адреса редакції «Сміх» – та ж, що і «На переломі» («готель «Рояль» у Відні, кімната 25). Зберігся офіційний лист О. Олесь до поліції у Відні: «Маю честь повідомити хвальну дирекцію поліції, що я маю намір видавати у Відні український гумористичний журнал з ілюстрованими карикатурами під заголовком «Сміх» 2 рази на місяць в об'ємі 8 сторінок» (№ 407). На жаль, вийшло лише кілька чисел часопису – після кількох випусків журнал припинив існування. Про причини такої короткої історії видання варто говорити окремо (йдеться про матеріальну скруту, невиконані обіцянки щодо фінансування представників уряду УНР на еміграції, неприйняття подекуди різких сатиричних виступів авторів «Сміху»). Конструктивна критика компрометуючої діяльності деяких представників української еміграції викликала обурення, про яке згодом написав О. Олесь у властивій йому саркастичній формі: «Не справдись надії нашого журналу. І «Український прапор», і «Воля», і «Боротьба» зазначили на своїх сторінках, що «сміху в «Сміху» – як кіт наплакав. У всякім разі менше, як наплакує крокодил». Скажемо одверто, що ці сльози які полились з трьох джерел, нас глибоко вразили, бо ми були певні, що «Сміх» і гадючому шлунку після обід не заважає. Але великий шлунок потрібує і великого сміху. Ми ж сміємось не для слонів, а для істот, що мають зовсім маленькі вуха» (№ 2784). Загалом політичне протистояння серед української еміграції було поширеним явищем, адже йшлося про процес самоідентифікації нації в кардинальних умовах: між представниками численних політичних партій точились постійні дискусії щодо політичного вибору української еміграції (підтримки більшовиків, ідеї повернення в Україну, взагалі виникнення «зміновіхівського» руху тощо).

У 1922 р. О. Олесь мріє відновити «Сміх» і ділиться цими намірами з Антоном Крушельницьким: «Матеріалу сила-силенна. Одна «Самостійна Україна» дає безліч. Відчуваю потребу десь душу відвести. Погляньте: скільки навкруги неправд, брехнів, глуму, ошукаництва, грабівництва, а ми сидимо і мовчки дивимось на злочин. Невже ж ми з громадян поробились обивателями і замкнулись в клітці дрібних особистих інтересів?» [3, с. 14]. Не дивно, що саме в такий час у О. Олесь виникає потреба у літературному та громадському протесті. Адже від 1923 р., як вважає дослідниця української політичної еміграції В. Піскун, «першочергова увага усіх політичних груп української еміграції зосереджується на осмисленні поразки, розгортанні культурно-національної та освітньої роботи в країнах проживання з метою ефективного пошуку ідейно-світоглядних засад української перспективи» [5, с. 561].

Однак з часом ентузіазм О. Олесь боротися «з вітрянками» зменшується. Звичайно, є чимало і об'єктивних причин (поразка уряду УНР, зневіра у швидкій перемозі над більшовиками, розгортання репресій в Україні, ідейні розходження навіть з колишніми соратниками тощо), і особливості світосприйняття самого письменника, який повністю зосередився на літературній діяльності та фактично усамітнівся у своєму більш ніж скромному помешканню

у Ржевницях, а пізніше і на околиці чеської столиці. У черговому листі до П. Христюка О. Олесь вкотре наголошує на своїй повній аполітичності: «Скажу лише, що стою я цілком осторонь від усіх. Їзду раз на два тижні до Праги, маю безліч знайомих самих різних рас і відтінків, радо розмовляю з ними при зустрічі... а починаючи з минулого місяця, всіх їх змінив на коропів, линів, окунів і почуваю себе останні дні досить добре. [...] Ріжні пропозиції, які поступали мені й поступають, я уперто одхилив і одхилию, не бажаючи часом підставляти свою спину для шулерської гри» (№ 318-б). На еміграції О. Олесь видає свої етапні збірки – «Перезва» та «Чужиною», пише чимало сатиричних творів та фейлетонів (компоує з них навіть окрему збірку «Похмілля»), пізніше побачили світ і ліричні збірки поезій, але його літературна творчість еміграційного періоду, мотиви та спонуки – то тема ширшої і подальшої розмови.

У підсумку варто наголосити, що перші роки серед прогресивної, культурної та мислячої частини української еміграції панували натхнення і святкова атмосфера – передчуття нового життя нової вільної та незалежної держави. Об'єктивно склалося так (насамперед тому, що першими виїхали за кордон до країн Західної Європи дипломати УНР та ЗУНР, а згодом до них приєдналися члени урядів, тобто – культурна еліта, провідники української нації), що на еміграції зосереджується значна частина визначних українських учених, митців, громадських та політичних діячів. Як слушно зауважує В. Піскун, «На грудень 1920 р. в еміграції опинилися всі провідні політичні діячі, котрі визначали стратегію і тактику українського національно-визвольного руху початку ХХ ст.» [5, с. 329]. І не дивно, що вони (і серед них О. Олесь) розглядали свою культурну працю на еміграції як справу загальноукраїнського значення. Вони мріяли про розбудову держави, прагнули бачити Україну серед самостійних, демократичних держав Європи:

Ми йшли до спільної мети...

Мета – могутча Україна.

І радісно було іти:

Були ми всі одна родина (О. Олесь).

Тож і намагалися роки на еміграції (мали тверде переконання у тимчасовому та короточасному проживанні поза рідною землею) прожити так, щоб вони не минули марно, сподівалися повернутися в Україну з певним творчим доробком. Володимир Левицький про ці прагнення та устремління переконливо написав О. Олесь ще в 1923 р.: «Ви, певно, згодитесь зо мною, що важкий період теперішньої української еміграції тільки тоді не буде пропащим часом для українського народу, коли якнайбільша кількість українських емігрантів постарається вернутися з чужини до рідного краю з певним основним знанням, набути систематичною працею в одній з тих ділянок культурного чи економічного життя, які вимагають у нас особливо пильної уваги» (№ 1259). Саме з таким девізом жив і творив в умовах тяжкої вимушеної еміграції О. Олесь, не зраджуючи своїм переконанням та поглядам до останнього дня.

1. *Галаган М.* З посольською місією в Будапешті / М. Галаган // Поет з душею вогняною. Олександр Олесь у спогадах, листах і матеріалах. – Нью-Йорк-Київ-Львів: Дніпро, Видавництво М. П. Коць, 1999. – С. 55–56. 2. Звіт про діяльність Союзу українських журналістів і письменників за час від вересня 1919 до кінця 1922 р. – ЦДАВО України. – Ф. 4373, оп. 1, спр. 5. 3. Листи О. Олесь до А. Крушельницького. – ІР НБУВ. – Ф. 274, № 2647. 4. Листування Союзу українських журналістів і письменників за період від 10.01.1919 до 12.08.1921 рр. – ЦДАВО України. – Ф. 4373, оп. 1,

спр. 11. **5.** Піскун В. Політичний вибір української еміграції (20-і роки ХХ ст.) / Валентина Піскун. – К.: Нью-Йорк: Б. в., 2006. – 670 с. **6.** Троцинський В. П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище / ВП. Троцинський. – К.: Інтел, 1994. – 259 с. **7.** Український В[ільний] Університет в Празі

в роках 1921–1931. – Прага: Б. в., 1931. – 236 с. **8.** Ульяновська С., Ульяновський В. Українська наукова і культурна еміграція у Чехо-Словаччині між двома світовими війнами / С. Ульяновська, В. Ульяновський // Українська культура: лекції за редакцією Дмитра Антоновича. – К.: Либідь, 1993. – С. 477–587.

Наталія Пархоменко

Проблема міграції інтелектуальної еліти України

У статті аналізуються сучасні тенденції міграції кваліфікованих фахівців у цілому та наукової міграції, зокрема; визначаються також позитивні та негативні складові міграції висококваліфікованих робітників.

This article analyzes the current trends of migration of skilled professionals in general and scientific migration, in particular; positive and negative components of the migration of highly skilled workers are defined.

Міграція як соціально-економічне явище відома з найдавніших часів. Вона являє собою надзвичайно складний процес, який визначає напрямки розвитку держави і суспільства, та здійснює вплив на політичні, економічні, соціально-демографічні процеси, міжнародні відносини, а також на ідеологічну сферу та навіть на релігію. Протягом багатьох століть міграція змінювала своє обличчя та своє призначення. ХХ століття відзначилося формуванням та розвитком трудової міграції, яка поступово набула глобальних рис, охопивши собою практично всі країни світу.

Серед різних видів трудової міграції особливе місце займає міграція представників наукових та культурних кіл, а також спостерігається збільшення міграцій висококваліфікованих фахівців. Від рівня забезпеченості країни висококваліфікованими фахівцями фактично на пряму залежить економічна та науково-технічна конкурентоспроможність країни. «Відтік мізків» є надзвичайно дискусійною темою, яка жваво обговорюється спеціалістами різних галузей знань. Вплив цього процесу на майбутнє нації, причому як тієї, що «постачає інтелект» в інші держави, так і нації-реципієнта, що приймає висококваліфікованих мігрантів, має далекосяжні наслідки.

Проблемі міжнародної міграції кваліфікованих фахівців присвячено багато праць українських, російських та західних науковців, зокрема, О. Білоруса, Р. Варданяна, Т. Драгунової, Е. Лібанової, Д. Лук'яненка, А. Поручника, А. Гайдучького, Т. Тимашової, А. Попова, А. Соболевської, С. Рязанцева, І. Івахнюк, А. Кирєєва, В. Колесова, П. Ліндерта, О. Малиновської, Дж. Менвілла, С. Пирожкова, О. Позняка, І. Прибикової тощо.

Метою даної статті є аналіз сучасних тенденцій міграції кваліфікованих фахівців в цілому та наукової міграції зокрема, а також визначення позитивних та негативних складових міграції висококваліфікованих робітників.

Говорячи про міграцію висококваліфікованої робочої сили, найчастіше вчені та дослідники наголошують на такій характеристиці, як «відтік інтелекту». Це явище переважна більшість наших експертів оцінює як виключно негативне, оскільки воно несе величезну загрозу економічному (корисні винаходи та відкриття принесуть прибутки іншим державам), науковому (нові «Ейнштейни» не принесуть користі рідній системі науки та освіті) та соціальному (нація в результаті міграції висококваліфікованої робочої сили втрачає великий потенціал, позбавляється цінного людського ресурсу) розвитку країни [4; 5; 6]. Водночас директор Інституту демографії та соціальних досліджень Е. Лібанова вважає тенденцію до виїзду за межі України вчених та талановитої молоді надзвичайно загрозовою та такою, що кидає виклик

національній безпеці України [2]. Щоправда, вона визнає, що головною причиною пошуку кращої долі представниками української наукової еліти є жалюгідне матеріальне становище і занепад матеріально-технічної бази більшості українських науково-дослідних інститутів.

У зв'язку з цим хотілося би виділити кілька питань.

Питання 1. Кваліфіковані спеціалісти складають відносно незначну частину трудових мігрантів з України.

На жаль, встановити реальні масштаби «відтоку мізків» з України неможливо в силу різних причин: брак достовірної статистики, невизначеність самого поняття – «висококваліфікований спеціаліст». Частина українських дослідників схильні вважати такими лише науковців найвищої категорії; інша частина відносить до висококваліфікованих працівників будь-якого працівника з вищою освітою. Існує також думка, що висококваліфікованим робітником можна вважати будь-якого майстра своєї справи, незалежно від рівня освіти. Найбільш вірогідною видається думка про висококваліфікованого спеціаліста як людину з високим рівнем професійної підготовки, яка досягла значних успіхів у своїй професійній сфері [7].

Все вище сказане стосується загалом стану речей з дослідженням новітньої трудової міграції з України. До сих пір залишається предметом дискусій навіть масштаб цієї міграції – називаються цифри від 5 до 7 мільйонів осіб, які виїхали на заробітки за кордон. Спеціалісти, втім, схиляються до думки, що остання цифра є суттєвим перебільшенням, а максимальна кількість українців, які працюють за кордоном, не перевищує 2-х мільйонів осіб. Ще гірша ситуація щодо вивчення соціально-демографічних характеристик мігрантів, у тому числі й рівня їхньої професійної підготовки та освіти. Достеменно невідомо, яку частку від усієї маси заробітчани складають висококваліфіковані працівники, проте навіть з дотичних даних (інформації про середній рівень освіти мігрантів з України) можна зробити висновок, що інтенсивність «відпливу мозків» з України не можна оцінити як надзвичайно високу, вона є однопорядковою з інтенсивністю виїзду висококваліфікованих спеціалістів із більшості східноєвропейських країн.

Наприклад, на Парламентських слуханнях «Стан та проблеми правового і соціального статусу сучасної української трудової міграції» (Київ, 17 листопад 2004 року) було озвучено дані соціологічного дослідження щодо рівня освіти трудових мігрантів з України [10, с. 15]. Рівень освіти українських трудових мігрантів (10,9 років навчання) був незначно, але все ж меншим від рівня освіти населення, зайнятого на території проживання (для України